

Deelprofiel

‘Sociaal werk Welzijn en Samenleving’

Versie 3.0, 12 mei 2016

Zwolle / Amsterdam

Henk Geertsema en Marcel Spierts

1. Inleiding en werkwijze

Het sociale domein is in beweging. Beleid, beroep en opleiding veranderen onder invloed van de transformatie van de verzorgingsstaat. Dat gaat gepaard met zoeken, tasten en experimenteren. De totstandkoming van dit profiel vormt daar geen uitzondering op.

De sector hogere sociale studies (hss) leidt toekomstige sociaal werkers via een brede bachelor op voor hun beroep. Studenten kiezen gedurende hun opleiding voor een verdieping in een van de drie volgende deelprofielen: sociaal werk in de zorg, sociaal werk in het jeugd domein of sociaal werk in de wijk/lokaal sociaal werk.¹

Het Sectoraal Advies College (SAC) van hhs heeft bij de start van dit traject 'activering en individuele ondersteuning' meegegeven als eerste aanzet voor de richting van dit deelprofiel. De Landelijke opleidingsoverleggen Culturele en Maatschappelijke Vorming (CMV) en Maatschappelijk Werk en Dienstverlening (MWD) hadden eerder al de opdracht gegeven om in dit deelprofiel de 'samenvoeging' van CMV en MWD diepgaand te beschrijven, vergezeld van een inbedding in de historie van het beroepenveld. Het gedachtegoed van de huidige bacheloropleidingen CMV en MWD geldt voor beide opdrachtgevers als de voornaamste bron voor de ontwikkeling van dit deelprofiel.

Een bewogen geschiedenis

De beroepen waartoe MWD en CMV opleiden (onder andere maatschappelijk werkers, schuldhelpverleners, sociaal raadslieden, opbouwwerkers, buurtwerkers, jongerenwerkers en sociaal-cultureel werkers) kennen een geschiedenis van gezamenlijkheid en verschil, van aantrekken en afstoten. Op het ene moment kreeg de gemeenschappelijkheid meer nadruk, op een ander moment de variëteit. Eerdere pogingen om hen onder één dak te brengen – bijvoorbeeld de opkomst van de Nederlandse Organisatie voor Welzijnswerkers (NOW) in de jaren zeventig – waren allerminst succesvol. In het huidige tijdsgewricht lijken de vooruitzichten gunstiger. Zo heeft de Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers (NVMW) zich onlangs verbreed tot de Beroepsvereniging voor Professionals in Sociaal Werk (BPSW). Maar de nieuwe beroepsvereniging is zich er terdege van bewust dat een naamswijziging wel een verandering naar de letter behelst, maar dat de *hearts and minds* van de sociaal werkers in Nederland nog moeten worden veroverd. De BPSW hanteert daarom het motto 'eenheid én eigenheid', waarmee het zowel de samenhang als de variëteit van de verschillende 'sociaal werk beroepen' wil honoreren. Ook hier geldt dat de beweging onmiskenbaar is, maar gepaard gaat met zoeken, tasten en experimenteren.

---

¹ In deze versie gebruiken we de aanduiding 'sociaal werk(er) in de wijk/lokaal sociaal werk(er)' of omgekeerd. In de op 20 april belegde expertmeeting over dit deelprofiel was er beduidend meer steun voor 'lokaal sociaal werker', al beschouwden de meeste aanwezigen het niet als een halszaak. Het algemene gevoel is wel dat 'sociaal werk in de wijk' te beperkend is, niet in het minst in geografisch opzicht. Het is aan SAC en Sectorraad hss om tot een afgewogen keuze te komen.

Werkwijze en opzet

Bij het vervullen van onze opdracht zijn wij op een vergelijkbare manier te werk gegaan. Ook wij wilden het gedachtegoed uit de tradities van MWD en CMV erkennen, honoreren én verzoenen. Daartoe hebben we documenten bestudeerd, die ons hielpen om elementen uit verleden, heden en toekomst van de beroepen samen te brengen. En we voerden gesprekken met vertegenwoordigers uit het beroepenveld en de opleidingen waarbij we hen vroegen om hun beelden en gedachten bij verleden, heden en toekomst met ons te delen. Tevens maakten we dankbaar gebruik van meelezers die door de Landelijke Opleidingsoverleggen van MWD, CMV en SW naar voren zijn geschoven. Ten slotte organiseerden we een expertmeeting voor gesprekspartners en meelezers (zie Bijlage II).

Bij de uitwerking van het profiel maken we een onderscheid tussen een *light* en een *extended version*. In de voorliggende lichte variant ligt de nadruk op het onder woorden brengen van het vakmanschap van de sociaal werker in de wijk. Het vakmanschap vormt in het licht van de inhoudelijke positiebepaling over het eigene van het sociaal werk, naast de theoretische kennis en de persoonlijke vorming het derde *Dreh und Angelpunkt* van een opleiding tot sociaal werker. Het is een onlosmakelijk onderdeel van de solide basis van de sociaal werker van de toekomst (Geertsema 2004; Van der Laan 2006; Van Ewijk 2010; Spierts 2014).

In deze notitie staan we allereerst stil bij de omgeving waarin het lokaal sociaal werk/sociaal werk in de wijk opereert. In hoofdstuk 2 beschrijven we een aantal voor dit profiel relevante maatschappelijke veranderingen, in hoofdstuk 3 thematiseren we enkele centrale veranderingen in het sociaal domein. Daarna besteden we aandacht aan wat we beschouwen als ‘constanten’ in de positionering van lokaal sociaal werk/sociaal werk in de wijk, een aantal vraagstukken dat door de tijd heen telkens weer opduikt (hoofdstuk 4). In hoofdstuk 5 beschrijven we het vakmanschap van lokaal sociaal werkers/sociaal werkers in de wijk dat nodig is voor het beantwoorden van de vraagstukken en taakstellingen die in de voorgaande hoofdstukken aan de orde kwamen. Het geheel eindigt met een beperkte set van kennis en kwalificaties voor lokaal sociaal werk (hoofdstuk 6).

2. Maatschappelijke vraagstukken

Sociaal werk vindt altijd plaats tegen de achtergrond van algemene maatschappelijke ontwikkelingen, concrete sociale problemen, sociale politiek en sociaal (overheids)beleid. In deze paragraaf richten we ons op de maatschappelijke vraagstukken die uit de literatuur en de interviews naar voren zijn gekomen en die voor de komende tien jaar relevant lijken voor de opleiding van sociaal werkers.

Transformatie en nieuwe verhoudingen

De Nederlandse, westerse, samenleving ondergaat naar verwachting in de komende jaren grote veranderingen. Deze veranderingen betreffen zowel de verhouding tussen overheid en burgers, als ook de terreinen van arbeid, economie en duurzaamheid, technologische ontwikkeling, demografische, culturele en levensbeschouwelijke verhoudingen. De overgang betreft direct het domein van het sociaal werk in bijvoorbeeld de nieuwe wetgeving rond jeugd, langdurige zorg,

maatschappelijke ondersteuning, arbeidsparticipatie en passend onderwijs. De uitkomsten van die transities zijn nog onvoldoende helder, maar als contouren lijken een toename van verantwoordelijkheid van de burger voor eigen leven en welzijn en een afname van betrokkenheid van de overheid in de (borging van de) zorg en ondersteuning naar voren te komen (Grin et al 2010; Tonkens & Duyvendak 2015; Trappenburg 2016).

Ook de hierna te bespreken ontwikkelingen in de technologie, preventie en de nadruk op informaliteit hebben verstrekkende gevolgen voor de verhouding tussen het publieke en private domein. Niet alleen verschuiven de verhoudingen tussen bestaande spelers: overheid, maatschappelijke organisaties, professionals en burgers. Er komen ook nieuwe spelers bij, bijvoorbeeld sociale ondernemers, die een rol spelen op het grensvlak van overheid, markt en samenleving.

De verwachting is dat de veranderde verhoudingen in de nabije toekomst ook gevolgen hebben voor het 'opdrachtgeverschap' van lokaal sociaal werk/sociaal werk in de wijk. Ook al zijn de uitkomsten van deze verschuivingen nog ongewis, in de expertmeeting werd gewezen op de meervoudigheid van het opdrachtgeverschap en de relativering van de rol van de overheid als centrale opdrachtgever die daarmee samenhangt. Zo kunnen bijvoorbeeld groepen burgers zich organiseren op het niveau van de civil society en zelf sociaal werkers 'inhuren' om bepaalde problemen aan te pakken of arrangementen te ondersteunen. In veel gevallen stimuleert de overheid zelf ook een dergelijke ontwikkeling, denk bijvoorbeeld aan het 'right to challenge', dat in de Wmo 2015 is opgenomen.

Hardnekkige armoede en financiële bestaanszekerheid

Armoede in Nederland neemt niet alleen toe, maar is in een aantal opzichten ook hardnekkig (Wildeboer et al 2016). Vooral voor mensen die langere tijd in armoede verkeren. Ook diverse respondenten wijzen op het chronische karakter van het armoedeprobleem. Ondanks de wens van het sociaal beleid om professionele ondersteuning af te bouwen, zien ze een toename van intensieve begeleiding en langdurige 'leun- en steuncontacten'. Uit de interviews komt naar voren dat onder invloed van toename van nieuwkomers (vluchtelingen), de groeiende afstand als gevolg van een scherpere meritocratie (zie hierna) en vergrijzing van de bevolking, armoede een belangrijk aandachtsgebied voor het sociaal werk zal blijven.

De bestrijding van armoede en de gevolgen daarvan vindt onder andere plaats in allerlei landelijke en lokale wet- en regelgeving. Uit de rapportage 'Meer van waarde' en uit de gehouden interviews blijkt dat sociaal werkers in de toekomst, meer dan in de laatste decennia, kennis zullen moeten hebben van deze wet- en regelgeving, ten einde cliënten (als hulpvrager en als burger) te kunnen voorlichten over de mogelijkheden die deze wet- en regelgeving biedt.

Het gaat daarbij om concrete hulpverlening, bijvoorbeeld als onderdeel van schuldhulpverlening en budgettering of om financiële bestaanszekerheid te verwerven (Participatiewet) of om voorlichting over het gebruik van bijvoorbeeld de verschillende toeslagen, waaronder de huurtoeslag. Daarnaast zullen sociaal werkers burgers voorlichten over de sociale zekerheidswetgeving en indicaties stellen voor onder andere de kosten voor hulp en ondersteuning in de Wmo.

Meritocratisering

Het SCP (2014) beschrijft hoe de huidige meritocratische samenleving enerzijds goede kansen op ontplooiing biedt en stijging op de sociale ladder mogelijk maakt, maar dat anderzijds het risico bestaat dat er cumulatie van kwaliteiten in de hogere sociale klassen plaatsvindt. Bovens en Wilke (2011) spreken over 'diploma-democratie' en een 'nieuwe verzuiling' in de vorm van een toenemende kloof tussen hoog- en laagopgeleiden. Welk scenario dominant zal worden is onduidelijk, maar ook uit andere sociologische literatuur komen vergelijkbare zorgen naar voren (Castells 1996; Bauman 2001). Onderdeel van de meritocratische logica is de gedachte dat iedereen de kans heeft om hogerop te komen. Wie het niet maakt heeft dat aan zichzelf te wijten en hoeft bijgevolg niet op status en respect te rekenen (Kooijmans 2016). Bijkomend effect is volgens Swierstra en Tonkens (2008) dat het zelfrespect van kwetsbare groepen wordt aangetast.

Het lokaal sociaal werk/sociaal werk in de wijk ziet zich geconfronteerd met de schaduwkanten van de opkomst van het meritocratisch ideaal. Het betekent dat vraagstukken betreffende arbeid en inkomen, talentontwikkeling, (politieke) participatie en de vraag naar samenhang over de sociale strata heen centraler zullen komen te staan. Een ander gevolg is dat de traditionele oriëntatie van het sociaal werk op de lagere sociaal-economische strata van de bevolking meer aandacht zal vergen, hoewel in de interviews en expertmeeting tevens naar voren kwam dat medewerkers uit sociale wijkteams soms 'ook in villa's' hun cliënten vinden, dus een brede toegankelijkheid van het sociaal werk op lokaal niveau noodzakelijk zal blijven.

Superdiversiteit

De vluchtelingen en migranten die zich in de 21^e eeuw in Nederland vestigen komen uit alle delen van de wereld. De enorme variëteit en pluraliteit van moderne migratiestromen springen in allerlei opzichten in het oog. Zo verschillen migranten onderling sterk in sociaal-economische positie, in migratiemotieven en in verblijfsstatus. De WRR (2015) betoogt dat daarmee de traditionele, etnische doelgroepenbenadering van migranten (Marokkanen, Turken, Antillianen en Surinamers) is achterhaald. Bestaande integratieperspectieven als 'multiculturalisme', 'assimilationisme' of algemeen 'burgerschapbeleid' voldoen niet meer in het omgaan met hedendaagse superdiversiteit. Overheid en samenleving staan voor de vraag hoe superdiversiteit er uit ziet, welke economische kansen en maatschappelijke risico's ze biedt en hoe ze met superdiversiteit willen omgaan. Daarbij speelt superdiversiteit niet alleen ten aanzien van etnische achtergrond, maar ook op terreinen als man-vrouw-verhoudingen en opvattingen over gender, huwelijk, seksualiteit en eer; verschillen tussen generaties; de inbedding in christelijke, islamitische en andere geloofsovertuigingen en de diversiteit daarbinnen; opvattingen over vrijheid van meningsuiting en sociale waarden.

Voor sociaal werk stelt zich de vraag naar zowel de collectieve arrangementen die het kan bieden als antwoord op superdiversiteit, als naar de competenties en vaardigheden die dit vraagt van sociaal werkers. Lukt het mensen om in een

superdiverse omgeving relaties aan te gaan over de grenzen van hun 'eigen' groep heen (Prins 2013)? En willen mensen dit eigenlijk wel? Hoe kan sociaal werk daarbij behulpzaam zijn? Volstaan daarbij interculturele competenties? En wat houden die precies in (Hoffman et al 2014)?

Moderne technologie

Technologische ontwikkelingen volgen elkaar in duizelingwekkend tempo op. Het is onvermijdelijk dat deze invloed hebben op sociale relaties en de sociale kwaliteit van de samenleving. Bijvoorbeeld op de wijze waarop mensen met elkaar omgaan, hoe ze zich oriënteren op hun omgeving en vorm geven aan het leven van alledag. Nieuwe technologische middelen spelen in toenemende mate een rol bij het ondersteunen van kwetsbare burgers. Om hun maatschappelijke participatie te bevorderen worden bijvoorbeeld sociale netwerken op digitale wijze vernieuwd en onderhouden. Ook worden allerlei vormen van blended-hulpverlening of E-hulp ingezet om de kwaliteit van leven te verbeteren of in stand te houden. Vooral jongere generaties staan doorgaans open voor zulke innovaties.

Nieuwe technologische middelen vormen ook een economische factor, doordat ze de belofte inhouden om met minder kosten de grotere vraag naar zorg en welzijnsdiensten op te kunnen vangen. Ondertussen houdt het gebruik van technologische hulpmiddelen in het sociale domein geen gelijke tred met de sterk toegenomen beschikbaarheid. Dat roept tal van vragen op: Waar is sociale technologie doel op zich, waar is het functioneel? Wanneer werkt technologie individualiserend, wanneer verbindend? Wat betekent sociale technologie voor de relatie tussen sociale professional en cliënt?

Informalising

Informalising viert hoogtij. Uitermark (2015) geeft daarvan een interessante analyse. De toenemende behoefte aan informaliteit komt onder andere voort uit het gevoel dat de verzorgingsstaat de creativiteit van mensen negeert en hen het initiatief ontnemt. Het leidt tot het zoeken naar vernieuwing buiten de geëigende kaders. Dat is interessant, maar kent ook schaduwzijden.

Zo kan informaliteit beklemmend uitpakken. Bij de opkomst van de verzorgingsstaat wilde men juist de afhankelijkheid van informele verbanden afbouwen.

Informaliteit kan verder ook corrumperen en democratische *checks and balances* gelden al snel als onwenselijk obstakel voor informaliteit. Een andere beperking van informaliteit is dat het in zijn tegendeel kan gaan verkeren. Bijvoorbeeld bij keukentafelgesprekken waarbij de 'spontaniteit' in no time heeft plaatsgemaakt voor 'strategisch gedrag' van burgers, getuige de op internet aangeboden cursussen waarmee burgers zich op de gesprekken kunnen voorbereiden. De vraag is dan hoe informeel en formeel zich op een productieve manier tot elkaar kunnen verhouden? Hoe informaliteit kan worden benut zonder het teniet te doen? In het sociaal werk vormt de opkomst van 'ervaringsdeskundigen' hier een interessante uitdrukking van. Dit betekent dat de lokaal sociaal werker/sociaal werker in de wijk moet kunnen samenwerken met vrijwilligers, mantelzorgers en ervaringsdeskundigen van allerlei achtergrond.

Uit de interviews komt tevens naar voren dat burgers de sociaal werkers aan de keukentafel soms percipiëren als vertegenwoordigers van een bezuinigende

overheid, die onder het mom van betrokkenheid op de gemeenschap vooral minder middelen ter beschikking stelt. Voor lokaal sociaal werkers betekent dit dat de vraag hoe zij omgaan met dit soort dilemma's en hoe zij hun discretionaire ruimte daarbij gebruiken centraler komt te staan (zie ook het volgende hoofdstuk).

3. Het sociale domein in beweging

Maatschappelijke opdracht en maatschappelijke waarden

Recentelijk staat de maatschappelijke opdracht van het sociaal werk weer nadrukkelijk in de belangstelling. Het slaan van een brug tussen individu en samenleving geldt voor velen weer als de centrale maatschappelijke opdracht van het sociaal werk (zie bijvoorbeeld Verharen 2015). In de relatie met de cliënt is er niet alleen aandacht voor het welzijn van het individu, maar ook voor collectieve aspecten, zoals sociale rechtvaardigheid en sociale verandering (Fine & Teram 2012; Shdaima & McCoyd 2012; O'Leary et al 2013). En omgekeerd beschreef Van der Laan (1999) eerder sociaal werk al als het toepassen van sociaal beleid in het individuele geval. Dat correspondeert met de hernieuwde aandacht voor de internationale definitie van sociaal werk, waarin eveneens maatschappelijke waarden als sociale rechtvaardigheid, sociale rechten, sociale verandering, diversiteit, emancipatie en *empowerment* centraal staan (zie ook het algemene profiel en de gemeenschappelijke kennisbasis).

Anderen pleiten in dit verband voor aandacht voor *competing values*. Sociale professionals kunnen waarden nooit allemaal hetzelfde gewicht toekennen. Ze moeten geregeld kiezen tussen verschillende, soms conflicterende waarden, inclusief de (beroeps)ethische dilemma's en conflicten die dat met zich meebrengt. Het belang van de opdracht en de waardeoriëntatie van sociaal werkers neemt toe, mede in het licht van het hiervoor beschreven meervoudig opdrachtgeverschap. Een groep burgers die iets wil doen aan de leefbaarheid van de buurt, kan soms een startsubsidie krijgen van de gemeente. De sociaal werker die daartoe met een opbouwwerktaakstelling aan het werk gaat, moet samenwerken met mensen met verschillende waardeoriëntaties. Hij levert daarmee een bijdrage aan het vinden van nieuwe definities van leefbaarheid en samenleven (Donkers 2010; Boutellier 2016).

Betwiste nabijheid

In de recente (internationale) literatuur over sociaal werk is er veel aandacht voor de relatie tussen professional en cliënt. Daarbij voeren begrippen als 'aansluiting', 'wederkerigheid', 'empathie', 'authenticiteit' en 'emotionele nabijheid' de boventoon (Alexander & Charles 2009; Dewar et al 2010; Tiemeijer 2009; Elliot et al 2011; O'Leary et al 2013; Goossensen 2014; O'Connor & Leonard 2014). Ook bijvoorbeeld in de onder sociaal werkers populaire presentiebenadering zien we deze oriëntatie terug. Waar in voorafgaande decennia de 'dialectiek tussen afstand en nabijheid' telkens centraal stond en professionals steeds werden opgeroepen om voldoende professionele distantie in acht te nemen, is nu vooral nabijheid *en voque*. Voor zover er sprake is van 'professionele grenzen' worden cliënten geacht daarover mee te beslissen. Professionele grenzen moeten bespreekbaar,

veranderbaar en onderhandelbaar zijn. Cliënten worden geacht mee te beslissen over uitgangspunten en verwachtingen, doelen, werkwijze, omgang met informatie, hanteren van afspraken, enzovoort (O'Leary et al 2013).

Deze ontwikkeling lijkt in het verlengde te liggen van de ontwikkelingen in het sociale beleid, gericht op het terugleggen van verantwoordelijkheid bij burgers zelf en bij het lokale niveau van de gemeentelijke overheid. Waar sociale professionals betrokken zijn bij het vinden van oplossingen voor problemen en het verbeteren van situaties moet dat meer 'op maat' gebeuren.² Enerzijds betekent dit dat de sociaal werker zich diepgaand zal moeten inleven in de situatie van de cliënt of de wijk, anderzijds dat er vanuit de verstrekker van de middelen voldoende steun voorhanden moet zijn om 'op maat' gemaakte oplossingen en verbeteringen mogelijk te maken. Dit 'op maat maken' staat haaks op het hanteren van populaire motto's als 'in je kracht zetten', 'je eigen vermogens aanboren', 'jezelf serieus nemen' als ideologische slogans.

De werkelijkheid is weerbarstig. Uit de interviews komt naar voren dat sociaal werkers nogal eens in de situatie verzeild raken waarbij nabijheid niet als een communicatief middel wordt gehanteerd, maar het bereiken van strategische doelen van de overheid moet dienen. Met als gevolg dat het wantrouwen van de burger tegenover het sociaal werk dreigt toe te nemen. Onze gesprekspartners wijzen erop dat daarmee de waardegebondenheid en integriteit van het sociaal werk opnieuw in het centrum van beroepsuitoefening en beleidsvoering staat.

De opkomst van preventie

Peeters (2015) beschrijft hoe het concept 'preventie' de aanpak van maatschappelijke problemen rond veiligheid, gezondheid, welzijn en leefbaarheid heeft veranderd. Peeters onderscheidt 'positieve' en 'negatieve' preventie. Negatieve preventie probeert barrières op te werpen om ongewenst gedrag in het publieke domein tegen te gaan. Positieve preventie tracht burgers zodanig te integreren dat ze zich gedragen als 'normale', 'zelfredzame' en 'verantwoordelijke' elementen van de samenleving. Het organiseren van preventie gebeurt volgens de principes van 'nabijheid', 'integraliteit' en 'tijdigheid'. Dit preventieparadigma wordt in steeds meer sectoren leidend, van gezondheidszorg tot onderwijs en van veiligheid (justitie en politie) tot wonen. Het vraagt van professionals dat ze outreachend, proactief en ongevraagd opereren. Daarmee betreden professionals uit andere domeinen steeds vaker het domein van sociaal werk. In het rapport 'Naar nieuwe zorg en zorgberoepen' schetst de commissie Kaljouw (2015) de contouren van de nieuwe bekwaamheden die men in de toekomst van zorgprofessionals verwacht. Dat zijn vooral 'generalistische' bekwaamheden, zoals 'het bevorderen van functioneren', 'de-escaleren', 'de toepassing van technologie', 'netwerkvaardigheden', 'maatschappelijke bekwaamheden' en 'kennis van de context'. Bekwaamheden die allemaal in het teken staan van het 'verlangen naar voorkomen'. Dat vraagt volgens de commissie om een omslag in de zorg van behandelen naar begeleiden: niet de ziekte of de aandoening, maar het functioneren, de veerkracht en de eigen regie van de burger staan centraal. Verharen (2015) wijst erop dat zorgprofessionals zich met de nieuwe definitie van gezondheid weliswaar op het sociale domein begeven, maar dat het individuele perspectief daarbij domineert. Dit in tegenstelling tot

---

² Zie de memorie van toelichting op de WMO.

sociaal werk dat veel meer oog heeft voor de omgevings- en maatschappelijke factoren die het functioneren van mensen bevorderen dan wel belemmeren.

Zelforganisatie en nieuwe publieke ruimtes

De tendens tot informalisering die we bij de maatschappelijke vraagstukken hebben beschreven komt in het sociale domein ook tot uitdrukking in waar en op welke manier mensen elkaar ontmoeten en hoe de organisatie van de civil society vorm krijgt. Actieve bewoners zetten nieuwe netwerken op en weten, al dan niet met ondersteuning van sociale professionals, leegstaande pandjes en kale bouwgronden creatief om te bouwen tot een leeszaal, bioscoop of moestuin. Het zijn vormen van zelforganisatie waarbij mensen verantwoordelijkheden naar zich toetrekken en samenwerken buiten de staat en de markt om. 'Doe-democratie', 'sociale pop-up infrastructuur', 'de spontane stad' en 'sociaal ondernemerschap' zijn begrippen om deze recente ontwikkelingen 'van onderop' mee aan te duiden (Kooiman & Ter Avest 2016). Het nieuwe elan creëert nieuwe publieke ruimtes en dwingt bestaande organisaties om in te spelen op de nieuwe ontwikkelingen, zoals bijvoorbeeld de omvorming van buurthuizen tot 'Huizen van de wijk' in Amsterdam en Rotterdam laat zien. Onderzoek toont aan dat sociale professionals een belangrijke rol hierin kunnen vervullen, bijvoorbeeld bij het bevorderen van initiatief in kwetsbare buurten, het tegengaan van uitsluiting, het stimuleren van democratisch leiderschap, het verbinden van informele en formele structuren en het borgen van het publieke belang, bijvoorbeeld als het gaat om een verantwoorde besteding van publieke middelen. (Duyvendak & Uitermark 2006; Tonkens & Verhoeven 2011; Specht & Van der Zwaard 2013; De Jong et al 2015).

Organisatie en organisatorische context

Noordegraaf (2011 en 2015) vestigt de aandacht op de consequenties van veranderingen in de context voor de organisatie van het werk van professionals. De omvang en complexiteit van cases, de aard ervan en het klimaat waarbinnen aan cases gewerkt moet worden, is aan ingrijpende wijzigingen onderhevig. Het organiseren van samenwerking, capaciteit, verantwoordelijkheid en innovatie wordt steeds vaker een integraal onderdeel van professioneel werk. Daarnaast moeten werkers in sociale teams steeds vaker ook voorstellen voor toekenning van middelen doen, waardoor hun positie naar zowel de burger als de overheid verandert: de discretionaire ruimte vergt vertrouwen en verantwoording en kunnen functioneren in de spanning die dit meebrengt, zowel voor de sociaal werker, als voor de manager, als voor de betrokken ambtenaren. Noordegraaf spreekt in dit verband over *organized of organizing professionalism*. Managers en professionals staan gezamenlijk voor de vraag hoe ze intern en extern coalities willen smeden om de ontwikkelingen en veranderingen het hoofd te bieden (Hojtink & Van Doorn 2011) en hoe ze processen van leren en innoveren willen organiseren en faciliteren (McKenzie & Manley 2011; Schilder 2013; De Waal 2014).

Sociaal werkers staan voor de uitdaging de eigenheid van de professie te borgen te midden van naastliggende professies, zoals de verpleegkundige, de pedagoog en de psycholoog. Een van de consequenties is de toegenomen noodzaak van beroepsorganisatie. Binnen het sociaal werk in Nederland is die van oudsher relatief laag. Nieuwe organisatorische inbeddingen, nieuwe opdrachtgevers, nieuw

zelfstandig ondernemerschap, vergt versterking van de steunstructuren om de kwaliteit en actualiteit van het sociaal werk als professie te borgen. Lidmaatschap van een beroepsorganisatie, een kwaliteitsregister en eventueel een wettelijke beroepsbescherming dringen zich onder gewijzigde omstandigheden eerder op.

4. Constanten in het sociaal werk

De veranderingen die maatschappelijke vraagstukken ondergaan en de bewegingen in het sociale domein ten spijt, zijn er in het sociaal werk enkele zaken aan te wijzen die telkens terugkeren. Zo vormen sommige sociale problemen en vraagstukken constanten in het sociaal werk. Ook de omschrijving van het 'sociale' en 'sociaal-culturele' van sociaal werk vertoont een zekere duurzaamheid. Tot slot is er ook in de praktijken van het sociaal werk door de tijd heen een lijn herkenbaar.

Sociale werk en maatschappelijke vraagstukken in de tijd: duurzaamheid en 'een echte omslag'

De verhouding tussen burgers, civil society en overheid heeft in de geschiedenis veel vormen aangenomen. Was de nachtwakerstaat de norm in de 19^e eeuw, in de 20^e eeuw ontstonden allerlei varianten van de verzorgingsstaat en de 21^e eeuw start met de overgang naar wat genoemd wordt een activerende verzorgingsstaat of participatiemaatschappij. Het sociaal werk heeft zich als professionele arbeid in de loop van de tijd steeds aangepast aan de wisselende omstandigheden (Michielse 1977; Hueting & Neij 1989; De Swaan 1993; Waaldijk, Van der Stel & Van der Laan 1999). Het vormde het decor van de verschillende antwoorden op sociale vraagstukken waar mensen, bevolkingsgroepen en de samenleving als geheel zich voor gesteld zagen. Sommige van die sociale vraagstukken vormen 'constanten' in de praktijken van MWD en CMV.

Voor het hulpverlenend en ondersteunend handelen, zoals vormgegeven in het maatschappelijk werk, zijn dat blijvende vragen rond eenzaamheid, rouwverwerking, (langdurige) schulden, armoede en het volhouden met beperkte financiële middelen, relatieproblemen en opvoedingsvragen, kinderbeschermingsmaatregelen, depressieve klachten en vragen over seksualiteit en gender. Het gaat om reclasseringsvragen, vragen rond arbeid en samenwerken in het bedrijfsmaatschappelijk werk, om 'leun- en steuncontacten' om te voorkomen dat mensen terugvallen in het algemeen maatschappelijk werk, om de ondersteuning van mensen met chronische psychiatrische of persoonlijkheidsvraagstukken die 'uitbehandeld' zijn in de reguliere GGz. Voor de collectieve arrangementen – zoals die uitwerking hebben gekregen in het opbouwwerk, sociaal-cultureel werk en jongerenwerk – zijn dat vragen rond het nemen van (gedeelde) verantwoordelijkheid door buurtbewoners voor de eigen leefomgeving; het ondersteunen van burgers die eigen initiatieven willen ontplooiën om hun leefwereld 'beter' te maken; het stimuleren van mensen om zich vrijwillig in te zetten voor kwetsbare burgers (bijvoorbeeld via mentoraten); de vormgeving van ontspanning en ontwikkeling passend bij de eigenheid van groepen mensen. Het gaat ook om culturele interventies die diepgang kunnen geven aan de kunst van het samenleven van groepen mensen met uiteenlopende en elkaar soms

uitsluitende culturele opvattingen. Kunst & cultuur helpt herinneren, geeft hoop, verzacht leed, biedt zelfinzicht en het scheidt de mogelijkheid om grenzen te verleggen, de horizon te verbreden en deuren te openen die anders gesloten blijven (Hermes & Trienekens 2016). En over sociaal ondernemerschap: hoe krijg je activiteiten gefinancierd, wanneer de overheid de bekostiging van sociale en culturele voorzieningen terugdraait. CMV-ers hebben daar in de laatste decennia ervaring mee opgedaan, MWD-ers moeten hier nog veel in ontwikkelen. De nieuwe lokaal sociaal werker/sociaal werker in de wijk zal hier direct op toegerust moeten worden.

Behalve deze verschillende accenten, schuilt er door de tijd heen ook een duurzame kern in de praktijken van MWD en CMV. Sociaal werkers zijn gericht op het duurzaam samenleven in en vormgeven van wat genoemd kan worden 'het alledaagse bestaan'. Met alle mogelijkheden en spanningen binnen en tussen gemeenschap en maatschappij, binnen en met primaire relaties, binnen en met netwerken, binnen en met één of meerdere gemeenschappen (geografisch, etnisch, religieus, persoonlijk, historisch enzovoort).

In de geschiedenis van de verschillende varianten van het sociaal werk zijn daarover voorbeelden, theorievorming en methoden van werken ontwikkeld. Versterking van het sociale, opgevat als het alledaagse, samenhangende weefsel van primaire relaties, netwerken en gemeenschappen – inclusief de verbondenheden en spanningen – is het kerndomein van het werk van sociaal werkers. Dat werk speelt zich niet af in een vacuüm. Integendeel, het is onderdeel van de sociale politiek, waarvan ook arbeid en huisvesting, scholing en gezondheidszorg deel uitmaken. En de sociale politiek is verweven met de andere politieke domeinen, waardoor slechte economische omstandigheden leiden tot schulden bij kwetsbare groepen, met effecten voor hun gezondheid en risico's op blijvende uitval van maatschappelijke participatie.

Binnen die dynamiek van systeemniveaus, maatschappelijke vraagstukken, maatschappelijke waarden en bestaansmodi, krijgt het eigene van sociaal werk vorm. Via een combinatie van toerusting en activering, samenlevingsopbouw en preventie streeft het ernaar het optreden van problemen tegen te gaan en de samenhang en participatie van mensen in hun rol als burger te versterken. Waar nodig en mogelijk gaat het daarbij ondernemend en proactief te werk en zoekt het voortdurend naar dwarsverbindingen. De 'echte omslag' is daarmee niet primair een breuk met het verleden, maar een opnieuw uitvinden en actualiseren van de eigenheid van het werk en de mogelijkheden die in de laatste 120 jaar daartoe zijn ontwikkeld.

Het 'sociale' en het 'sociaal-culturele' van het sociaal werk

De omschrijving van het 'sociale' en 'sociaal-culturele' karakter van sociaal werk, laat zien op welke wijze de hiervoor beschreven terugkerende vraagstukken vanuit de duurzame kern van het sociaal werk worden benaderd.

Het 'sociale' van sociaal werk kent vele betekenissen. Die worden zichtbaar in begrippenparen als 'sociaal functioneren', 'sociale rechtvaardigheid', 'sociale verandering' of 'sociale reflectiviteit' (Hojtink & Spierts 2016). Wat deze betekenissen van het 'sociale' gemeen hebben, is 'het gericht zijn op anderen', in de sociologie aangeduid als 'interdependentie'. Dat wil zeggen, het basale gegeven

dat mensen, ongeacht in welke tijd en ruimte ze leven, van anderen afhankelijk zijn om te overleven en daarom bindingen met elkaar aangaan. Sociale processen vallen niet 1-op-1 samen met individuele bedoelingen. Sociale processen zijn 'relatief autonoom'. Autonoom, omdat zij niet losstaan van individuen die met bepaalde motieven en bedoelingen handelen en daaraan betekenissen toekennen. Relatief, omdat zij niet helemaal herleid kunnen worden tot deze individuele bedoelingen en betekenissen.

Alhoewel er discussie plaatsvindt over aard en functie van het sociaal werk in de samenleving, is deze opvatting van het 'sociale' van sociaal werk breed gedragen. Dat menselijk functioneren in en in sociaal is maakt dat sociaal werk staat voor een brede benadering van sociale problemen die mensen ondervinden in hun dagelijks leven (Hoijtink & Spierts 2016). Dat is ook wat sociale professionals onderscheidt van andere professionals, zoals we al zagen bij de typering die Verharen gaf van het verschil met zorgprofessionals (zie hoofdstuk 3).

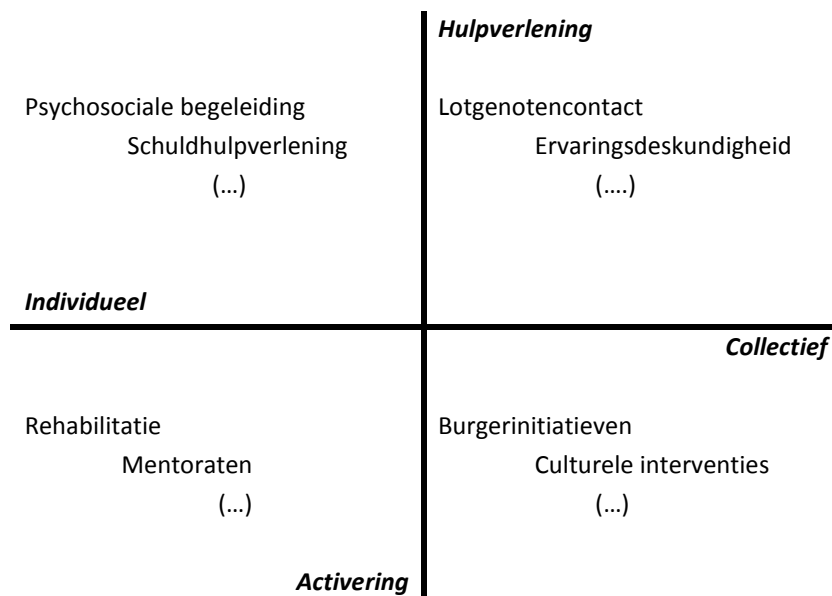
Het 'sociaal-culturele' benadrukt de dimensie van de actieve vormgeving van het bestaan als deel van het 'sociale' van het sociaal werk. Mensen geven hun bestaan zin, de wereld krijgt voor hen betekenis. Het 'sociaal-culturele' vestigt de aandacht op hoe mensen zich oriënteren op waarden en normen en op de expressievormen en communicatiewijzen die ze hanteren. Daarbij kunnen zich nieuwe wegen openen, horizonnen verbreden en een ander zicht op sociale problemen ontstaan. In het 'sociaal-culturele' komt ook het collectieve of publieke karakter van sociaal werk extra in beeld, dat zich zowel op het gemeenschappelijke als op het maatschappelijke aspect kan richten. Het 'gemeenschappelijke' als dat deel van het bestaan waarin we met elkaar als familieleden, burens, vrienden, wijkgenoten samenleven en het leven samen delen in vreugde, verdriet, geboorte en sterven, delen en verdelen van voedsel, water, huisvesting en de woonomgeving. Het 'maatschappelijke' als dat deel van het bestaan waar we met elkaar dingen over afspreken, waarin we primair iets willen bereiken, waarin doelgerichtheid meer centraal staat dan 'om niet' en 'betrokkenheid' die horen bij de gemeenschap. In het 'maatschappelijke' staan de afspraken, het contractuele, al of niet formeel juridisch afgedekt, centraal.

Praktijken van sociaal werk

Het 'sociale' en 'sociaal-culturele' vinden hun neerslag in praktijken van sociaal werk. In onderstaand schema³ zijn die praktijken onderverdeeld met behulp van twee assen: 'hulpverlening-activering' en 'individueel-collectief'.

---

³ Het betreft een lichte bewerking van een schema ontleend aan Sprinkhuizen (2015).

De begrippenparen 'activering-hulpverlening' en 'individueel-collectief' zijn terug te vinden in de rapporten 'Sociaal werk op solide basis' en 'Meer van waarde' en sluiten aan bij de nadruk die het SAC legde op centrale elementen in dit deelprofiel. In 'Sociaal werk op solide basis' maakt de Gezondheidsraad onderscheid in een drietal velden. In het eerste veld speelt de sociaal werker een belangrijke rol in de activering van de kracht van burgers en samenleving. De Gezondheidsraad noemt hier onder andere de ondersteuning van initiatieven van burgers, vrijwilligerswerk en een breed palet van preventieve voorzieningen, bijvoorbeeld op het gebied van sport en cultuur. In het tweede veld gaat het volgens de Gezondheidsraad om gratis toegankelijke hulpverlening op het terrein van individuele vragen en primaire relaties. Daarbij kan het gaan om tijdelijke ondersteuning, maar ook om materiële hulpverlening, zoals schuldhulpverlening of het regelen van passende huisvesting, als ook om langdurige nazorg en ondersteuning bij chronische problematiek. Het derde veld dat de gezondheidsraad onderscheidt – complexe en/of langdurige ondersteuning – is deels het domein van de sociaal werker in de zorg, maar deels ook het terrein waar sociale wijkteams actief op zijn in de signalering en ondersteuning van bijvoorbeeld zorgmijders, alsook in het opzetten van netwerken rondom chronisch psychiatrische patiënten.

In 'Meer van waarde' van de Commissie Boutellier krijgt het onderscheid individueel-collectief veel nadruk. Sociaal werkers vertrekken soms vanuit individuele vragen en noden, met oog voor de collectieve elementen en processen die daarbij een rol spelen. Maar op andere momenten is het omgekeerd en werken ze aan collectieve arrangementen, met oog voor individuele vragen en persoonlijke ontwikkeling. Sociaal werkers ontwerpen collectieve arrangementen mede met het oog op hun preventieve werking, bijvoorbeeld op terreinen als veiligheid en opvoeding. Ze proberen tevens private issues tot publieke kwesties te maken, bijvoorbeeld door netwerken ter ondersteuning van mantelzorgers te organiseren. In de beide rapporten worden de twee begrippenparen niet op elkaar betrokken. Dat doen we hier nadrukkelijk wel in de vorm van twee assen, die vier kwadranten

opleveren. We realiseren ons dat elke schematische weergave de werkelijkheid geweld aandoet. Dit schema verheldert echter hoe de 'oude' werelden van MWD en CMV, in het nieuwe sociaal werk op een 'natuurlijke' wijze met elkaar samenhangen en in elkaar vloeien. De vier optieken die dit schema ordent zijn historisch herkenbaar en bieden tegelijkertijd openingen naar de toekomst. Ze waarderen de uitersten van de 'oude' opleidingen en beroepen MWD en CMV, respectievelijk individuele hulpverlening en collectieve activering, en wijzen tevens op de noodzaak van sterke aandacht voor de tussengebieden als verbindingen tussen primaire leefwereld, netwerken en gemeenschappen, zoals beschreven in het basisprofiel sociaal werk. Het schema representeert zo de nieuwe lokaal sociaal werker/sociaal werker in de wijk: op ieder van de kwadranten is deze sociaal werker in principe inzetbaar, zij het dat ieder van de kwadranten ook eigen specifieke expertises vergen. Het assenstelsel representeert op die manier tegelijk de verbondenheid van het generale kennis-, vaardigheids- en attitudebestand van het lokaal sociaal werk/sociaal werk in de wijk, als de mogelijkheid om gedifferentieerd de persoonlijke competenties van sociaal werkers in te zetten en zo sociale (wijk)teams en andere lokale aanbieders van sociaal werk optimaal te benutten.

5. Vakmanschap dat verbindt

De constanten in het vorige hoofdstuk helpen om richting te geven aan het zoeken naar de verhouding en verbinding tussen de kwadranten waarop de sociaal werker actief is. Daarnaast geeft het een interpretatiemodel voor de samenhang tussen de oude beroepen MWD en CMV. Maar daarvoor is meer nodig, zoals verdieping op het niveau van het handelen van sociaal werkers. In dit hoofdstuk doen we dat door het vakmanschap centraal te stellen. Daarnaast laten we zie op welke plekken sociaal werkers uit dit deelprofiel hun vakmanschap zoal beoefenen, waarmee we voorbeelden geven van kenmerkende beroepssituaties. Tevens zullen we zien dat de constanten uit het vorige hoofdstuk ook spanningen met zich meebrengen die aanleiding geven tot verdieping van het vakmanschap.

Vakmanschap centraal: ondersteunen, helpen, activeren, ontwikkelen en verbinden
Sociaal werk is een vak. Een goede, gedegen uitoefening van dat vak vraagt veel vakmanschap. Daarvoor gelden bepaalde regels, normen, waarden en standaarden die iedere beoefenaar van dat vak zich eigen moet maken. Tegelijkertijd staan studenten die aan de opleiding sociaal werk beginnen in een lange traditie, ze staan 'op de schouders van reuzen'. Dit bewustzijn van de traditie van het vak en het vakmanschap van sociaal werkers doordrenkt de opleiding van begin tot eind. Opleidingen voor sociaal werk willen zelfbewuste professionals afleveren, die trots zijn op hun vak.

De inhoudelijke oriëntatie van het profiel 'Sociaal werk in de wijk/lokaal sociaal werk' op het vakmanschap sluit aan op de traditie en de identiteit van het vak en is misschien wel actueler dan ooit: ondersteunen, hulpverlening (soms ook wel 'behandelen' genoemd), activeren, ontwikkelen en verbinden.

- *Ondersteunen* – Sociaal werkers ondersteunen kwetsbare mensen. De relaties die ze met hen onderhouden, zijn voor kwetsbare mensen erg betekenisvol en

dat legt een grote verantwoordelijkheid op de schouders van sociaal werkers. Sociale professionals moeten goed de weg kennen in de samenleving. Een goed advies, de juiste informatie en een zinvolle verwijzing behoren tot het handwerk van de sociale professional.

- *Helpen* – Sociaal werkers helpen mensen zichzelf te helpen. Hulpverlening in de betekenis van probleemoplossing is een van de basisactiviteiten van het beroep. Doel van de hulpverlening door sociale, materiële, psychologische en structurele middelen is dat mensen weer de regie over het eigen leven krijgen.
- *Activeren* – Bij het activeren brengt de sociaal werker mensen bij elkaar en heeft daarbij aandacht voor wat er tussen mensen onderling speelt én voor wat er met individuen aan de hand is. Het vakmanschap schuilt er onder andere in dat je als sociaal werker weet wanneer je iemand moet uitdagen of confronteren, dan wel juist veiligheid moet bieden.
- *Ontwikkelen* – Dit betekent zowel ruimte geven voor persoonlijke ontwikkeling als het zoeken naar creatieve en innovatieve manieren van maatschappelijke ontwikkeling.
- *Verbinden* – Bij verbinden draait het om het vormen van netwerken en coalities, zoals tussen groepen burgers onderling, tussen burgers en instanties en tussen instanties onderling.

Ondersteunen, helpen, activeren, ontwikkelen en verbinden beschouwen we als ‘de harde kern’ van het vak. Het is gericht op het vormgeven aan samenleven en het uitnodigen en in staat stellen van mensen om daar actief aan bij te dragen.

Betrokkenheid als voorwaarde voor ‘goed sociaal werk’

Wat is de impact van het vakmanschap van sociaal werkers? Dat is mede afhankelijk van de manier waarop ze maatschappelijke vraagstukken tegemoet treden, variërend van leefbaarheid, gezondheid, opvoeding en veiligheid tot ontwikkelingssamenwerking, duurzaamheid, sport en kunst. In het brede sociale werk voeren momenteel twee oriëntaties de boventoon.

In de internationale definitie van sociaal werk ligt het accent op mensenrechten en op het bestrijden van onrechtvaardigheid en sociale ongelijkheid middels het werken aan *empowerment*, *liberation* en *social change*.

Een tweede oriëntatie richt zich via het bevorderen van ‘burgerschap’ en ‘participatie’ op het ‘aanpassen’ van mensen aan de complexe veranderingen in de samenleving. Het is de oriëntatie die we tegenkomen in de politiek en het beleid die in het teken staan van de transformatie van de verzorgingsstaat.

Tussen deze twee dominante oriëntaties zoeken sociaal werkers een eigen weg, die recht doet aan het eigen vakmanschap. Daarbij hebben sociaal werkers van oudsher extra aandacht voor kwetsbare burgers, multiprobleem gezinnen⁴ en mensen uit lagere sociaal economische klassen. Ze hebben specifieke deskundigheid om bij te dragen aan een ‘inclusieve samenleving’. Bijvoorbeeld door (kwetsbare) burgers niet alleen ‘aan te passen’ of uit te nodigen om mee te doen aan de samenleving, maar hen ook te ‘empoweren’ om waar nodig en mogelijk mee te beslissen. Weerbare burgers zijn wel degelijk ook in beeld, met name als het gaat om het verbinden met kwetsbare of achtergestelde burgers.

---

⁴ Daaronder verstaan we burgers die problemen hebben op verschillende leefgebieden en de aansluiting bij de maatschappij (dreigen te) verliezen.

Sociaal werkers verhouden zich via 'ondersteunen, helpen, activeren, ontwikkelen en verbinden' niet 1-op-1 tot het beleid, maar staan er evenmin haaks op. Ze zoeken naar een kritische en assertieve houding, zoals door het stellen van vragen bij de nadelige effecten van bestaand sociaal beleid. Op een constructieve manier proberen ze invloed uit te oefenen op het beleid, zodat ze de relatie met de overheid niet op het spel zetten (Hermans 2014) en recht doen aan het eerder genoemde meervoudig opdrachtgeverschap.

Vanuit een normatieve grondhouding – bijvoorbeeld geïnspireerd vanuit een mensenrechtenbenadering – nemen ze een eigen positie in, waarbij ze ook kritisch kijken naar de eigen rol en verantwoordelijkheid in het ontstaan en bestendigen van maatschappelijke problemen (idem 2014; Trappenburg 2016). Ze geven voorrang aan dialoog en multiloog: mensen een stem geven over hun eigen situatie en een stem geven in de vormgeving daarvan. Tevens voldoen beschrijvingen van situaties zoveel mogelijk aan de eis van wederkerige adequaatheid: alle betrokkenen moeten zich kunnen herkennen in de beschrijving en zich recht gedaan voelen. Contrafactische rationaliteit is een derde element dat centraal staat: de overtuiging dat mensen in principe in staat zijn om hun handelen te voorzien van 'goede redenen', ook al lijkt dat misschien in het begin van een contact niet zo.

Sociaal werkers in de wijk en 'elders'

Veel sociaal werk speelt zich af in de wijk. Dat was in het verleden al het geval en wordt door de recente oriëntatie in het sociale beleid nog eens versterkt. De wijk is het concentratie- en culminatiepunt van overheidsbeleid op de terreinen onderwijs, zorg, wonen en veiligheid. Ook de landelijke culturele stimuleringsregeling *The Art of Impact* kent een deelprogramma 'Leefbare wijk & stad'. In de wijk zijn (het voorliggende deel van) de voorzieningen aanwezig, in de wijk vindt de toeleiding naar voorzieningen plaats door het werk van sociale wijkteams, in de wijk liggen de meest directe mogelijkheden voor netwerken, informele zorg en vrijwilligerswerk als bronnen voor hulpverlening, activering en participatie.

Dat 'individueel en collectief sociaal werk' in de wijk plaatsvindt is bepaald geen automatisme. Er zijn aanbieders van hulp en zorg in de wijk, maar er zijn ook aanbieders die in meerdere wijken of meerdere plaatsen een aanbod doen. En niet altijd is de wijk de eerste vindplaats voor de sociaal werker, maar komen jongeren bij elkaar in een naastliggende wijk, terwijl de overlast wel in de eigen wijk plaatsvindt. En niet altijd is het perspectief van de burger of de hulpvrager primair op de wijk gericht, maar soms vooral op de eigen etniciteit of levensbeschouwing. Sociaal werkers uit dit deelprofiel werken daarnaast in formele contexten als bedrijven, ziekenhuizen, woningbouwverenigingen, gevangenissen. Het betreft soms bovenlokale en bovenregionale voorzieningen.

Lokaal sociaal werkers/sociaal werkers in de wijk functioneren tevens als 'verbindingsprofessionals' naar de collega sociaal werkers in de zorg en in het jeugddomein. Waar nodig functioneren zij als voorpost of nazorg voor cliënten van deze collega sociaal werkers en bevorderen zij de belangen die nodig zijn voor goed functioneren van de cliënt(groepen) van deze collega sociaal werkers.

Binnen een context van activering en samenlevingsopbouw functioneren lokaal sociaal werkers als initiatiefnemers om mensen bij elkaar te brengen, als sociaal of

cultureel ondernemers, als ondersteuners van bewonersinitiatieven. In zulke situaties werken ze samen met andere professionals, zoals wijkagenten, onderwijzers, wijkwerkers uit de gezondheidszorg, gemeenteambtenaren, medewerkers van woningbouwverenigingen, culturele instellingen, religieuze instellingen enzovoort.

Binnen 'ingebouwde' vormen van sociaal werk, zoals in bedrijven, bij overheden, ziekenhuizen, scholen, musea of instellingen voor verslavingszorg of forensische psychiatrie, werken zij samen met HR-functionarissen, sociaal-juridische dienstverleners, docenten, artsen, verpleegkundigen, GGZ-agogen, groepsleiders en allerlei therapeuten. Steeds zullen zij daar combinaties van de vijf taken uitvoeren, afhankelijk van de eigen optiek, de voorliggende vraagstukken en de eigen waardeoriëntatie en methodische mogelijkheden van het lokaal sociaal werk.

Ambigüiteiten, spanningen en dilemma's

Het vakmanschap van sociaal werkers in de hierboven beschreven contexten wordt geregeld op de proef gesteld door de ambigüiteiten, spanningen en dilemma's die zich er voordoen. Een kleine greep levert het volgende beeld op:

- Uit de interviews, de expertmeeting en recent onderzoek komt naar voren dat de sociale (wijk)teams te maken hebben met een veelheid van aanvragen die voor een zeer aanzienlijk deel gaan over schulden en omgaan met financiën, eenzaamheid, lichte depressies, relatieproblemen, echtscheidings- en opvoedingsvraagstukken, omgaan met chronische psychiatrische problemen of onoplosbare vraagstukken rond ziekte en handicap, omgaan met burens in de directe leefomgeving van straat, flatgebouw of trappenhuis en dergelijke. De directe hulpverlening neemt wel tot 95% van de tijd in beslag, terwijl van de sociale teams tevens gevraagd wordt burgers te helpen bij de vormgeving van netwerken en buurtgemeenschappen. Dit verbinden van een individuele aanpak (met hulpverlenende en ondersteunende taken) met een collectieve aanpak (met activerende en organiserende taken) vormt een onverbrekelijk onderdeel van het vakmanschap van de sociaal werker en de teams waarin en waarmee sociaal werkers in de wijk samenwerken.
- In het dilemma tussen individuele en collectieve aanpak moeten lokaal sociaal werkers ook nog een andere spanning uithouden en waar mogelijk productief maken. Namelijk de ambigue verhouding tussen de activering, het benutten van mogelijkheden van mensen en groepen, de insteek van ontwikkeling en 'beter, mooier' maken van de wereld om ons heen, ten opzichte van de onvermijdelijkheid en willekeurigheid, kapotheid en kwaadheid in het bestaan (Kohélet 350 BCE; Vroom 2014). Sociaal werkers hebben voor een groot deel van hun werk te maken met verdriet, pijn, onoplosbaarheid, onmogelijkheid, geweld en dweilen met de kraan open. In het leven van individuen, in relaties en gezinnen, op trappenhuisen, galerijen en in keldergangen, op het werk, in de buurt, tussen peers, in de gevangenis en het ziekenhuis. Het vakmanschap van de sociaal werker veronderstelt dat deze in ieder geval kennis heeft van zowel de actualiteit van sociale politiek en mensopvattingen, als van de constantheid van de realiteit van het bestaan tussen probleem en hoop.
- Een andere spanning betreft de dialectiek tussen systeemwereld en leefwereld (Habermas c.s.) in combinatie met de verhouding tussen het sociale in zijn

gemeenschaps-gedaante en het sociale in zijn maatschappij-gedaante (Bauman 2001). Respectievelijk het sociale zoals dat zich uit in onderlinge zorg en betrokkenheid (Tronto 1993) en het sociale zoals dat tot uitdrukking komt in afspraken en contracten met wederzijdse rechten en verplichtingen. De verschillende optieken hebben elkaar nodig, versterken elkaar soms, veronderstellen elkaar, corrigeren elkaar. En deze lagen in het bestaan leiden tot uiteenlopende opbrengsten, maar geven ook aanleiding tot spanningen en conflicten. De neiging van de systeemwereld om door te dringen in zowel het gemeenschappelijke bestaan als in het maatschappelijke, bijvoorbeeld in de sterke juridisering en protocollering, scherpt de dilemma's nog aan.

- In de omgang met sociaal beleid staan lokaal sociaal werkers/sociaal werkers in de wijk voor de uitdaging om een evenwicht te vinden tussen een kritische en een constructieve houding. Dat gaat doorgaans om een moeizaam en traag proces. Het vergt niet alleen de nodige kennis over het onderwerp, maar ook over de oorzaken van het probleem, hoe een structurele oplossing eruit zou kunnen zien, in welke beleidstermen dat gegoten kan worden en wie hierbij behulpzaam kunnen zijn (Hermans 2014). Het gaat daarbij om het leren te functioneren in de discretionaire ruimte die inherent is aan de klassieke positie van de sociaal werker tussen individu en samenleving, met meerdere belanghebbenden, meerdere beïnvloeders, meerdere waardesystemen, meerdere professies en dergelijke. Het vraagt ook van de lokaal sociaal werker om zijn stem te laten horen in het publieke debat.

6. Kennis en kwalificaties van lokaal sociaal werk

De rapporten 'Sociaal werk op solide basis' en 'Meer van Waarde' laten evenals de door ons gehouden interviews en expertmeeting zien dat kennis, meer dan in de afgelopen jaren, een van de noodzakelijke componenten van de beroepsuitoefening van de aankomende sociaal werker zal zijn. Elementen uit de kennisbasis komen tevens terug in de kwalificaties die van de lokaal sociaal werkers van de toekomst worden gevraagd.

Kennis als voorwaarde voor 'goed lokaal sociaal werk'

Als aanvulling op de gemeenschappelijke kennisbasis van sociaal werk en in aansluiting op de in dit deelprofiel gelegde accenten, formuleren we enkele kenniselementen die extra aandacht vragen in lokaal sociaal werk/sociaal werk in de wijk. We maken daarbij een onderscheid tussen theoretische kennis, feitenkennis en praktijkkennis (Trevithick 2008).

I. Theoretische kennis

- Theorieën die helpen om mensen en situaties beter te begrijpen, zoals gedragstheorieën, leertheorieën, netwerktheorieën, theorieën over de civil society.
- Theorieën die de opdracht, doelen, methoden en rollen van lokaal sociaal werk/sociaal werk in de wijk analyseren. Maar eveneens theorieën betreffende de geschiedenis en verschijningsvormen die helpen om de

eigenheid van lokaal sociaal werk/sociaal werk in de wijk beter te begrijpen en constructief in te brengen.

- Direct aan de praktijk gerelateerde theorieën, zoals theorieën over presentie, motivatie, empowerment, activering, talentontwikkeling, flow en sociaal en cultureel ondernemen.

II. Feitenkennis

- Kennis over wet- en regelgeving, zoals over de uitkeringen in het sociale zekerheidsstelsel (Wmo, Participatiewet, Zorgverzekeringswet), de Jeugdwet, het Personen- en Familierecht en het Strafrecht. Gezien de grote rol van de gemeente zal ook de Algemene wet bestuursrecht, waarin onder andere de rechtsbescherming van burgers is geregeld, een belangrijke rol gaan spelen.
- Kennis over lokale regelgeving om doelgroepen te ondersteunen of doelstellingen te realiseren. Dat kan tevens kennis betreffen over procedures voor het aanvragen van voorzieningen, toegangen die benut kunnen worden in bijzondere situaties, snel bereikbare beslissers in gevallen van crisis.
- Kennis over beleidsuitgangspunten, grondslagen voor gevoerd beleid, mogelijkheden voor beleidsbeïnvloeding. Kennis niet alleen van regelgeving, maar van de onderliggende uitgangspunten van regelgeving, de 'geest van de wet'. Kennis hoe contact gelegd kan worden met beleidsmakers en beleidsvoorbereiders voor het behartigen van belangen van burgers.

III. Praktijkkennis

- Kennis over veranderstrategieën, toerustingsstrategieën, creatief-culturele strategieën, beïnvloedingsstrategieën op individueel-, netwerk- en gemeenschapsniveau.
- Kennis over concrete voorzieningen in een werkgebied, formele en informele netwerken, hulpbronnen, sleutelfiguren, 'gatekeepers' bij voorzieningen en netwerken, de ontwikkeling van die voorzieningen, relaties tussen voorzieningen en netwerken en de aard van die relaties.
- Kennis over naastliggende disciplines binnen en buiten het sociale domein, hun taalgebruik, hun perspectief, hun wettelijke mogelijkheden en dergelijke, zoals van de collega sociaal werkers in de zorg en het jeugddomein, medische deskundigen, politie en justitie, onderwijs en volwasseneneducatie, medewerkers van huisvestingsorganisaties, vertegenwoordigers van religieuze of etnische groeperingen.

Kwalificaties als ijkpunt voor 'goed lokaal sociaal werk'

Ook bij de formulering van kwalificaties werken we aanvullend op het algemene profiel en borduren we voort op de klemtonen in dit deelprofiel.

I. Directe uitvoering

- De lokaal sociaal werker/sociaal werker in de wijk – bijvoorbeeld werkzaam in een sociaal wijkteam – is in staat om laagdrempelig contact te maken

met bewoners, goed te luisteren en vertrouwen te winnen. Hij is bedreven in gespreksvoering waarbij hij open vragen stelt, de dialoog zoekt, problematiek weet te signaleren en te ontrafelen en samen met cliënten naar oplossingen zoekt, bijvoorbeeld door verbindingen te leggen met hulpbronnen in de omgeving. Tevens bevordert hij een transparante wijze van toekenning en gebruik van materiële en immateriële voorzieningen die geleverd worden door medeburgers, instellingen en beleidsmakers.

- De lokaal sociaal werker/sociaal werker in de wijk bevordert dat burgers, instellingen en beleidsmakers zich actief inzetten voor het versterken van de sociale cohesie en voor het eigen en andermans welzijn in de wijk en in de samenleving als geheel. Hij ontwerpt en arrangeert waar mogelijk samen met bewoners laagdrempelige vormen van ontmoeting op het gebied van sport, cultuur, natuur, media en recreatie. Hij is gespecialiseerd om via 'lichte' interventies tot de vorming van 'lichte' gemeenschappen te komen, dat wil zeggen dat hij informele groepen weet te smeden waar bewoners vanwege het laagdrempelige karakter eenvoudig kunnen aan- en afhaken. Daarbij heeft hij vooral oog voor kwetsbare bewoners voor wie zulke informele groepen een belangrijke bron van sociale steun kunnen betekenen en die hen kansen bieden om een sociaal netwerk te ontwikkelen en te onderhouden (Postma 2016).
- De lokaal sociaal werker/sociaal werker in de wijk weet een individuele en collectieve aanpak met elkaar te verbinden en kan daartoe schakelen en maken tussen de in hoofdstuk 4 geschetste vier kwadranten. Daarbij zullen sommigen vanuit het kwadrant 'individuele hulpverlening' naar de andere kwadranten schakelen, terwijl anderen er meer op zijn gericht om vanuit 'collectieve activering' de verbinding met de andere kwadranten te zoeken. In beide gevallen zal de lokaal sociaal werker/sociaal werker in de wijk de concrete actuele sociale problematiek in zijn werkgebied moeten kunnen doorgronden, met oog voor de structurele componenten daarvan en de dynamiek in en rond die sociale problemen.

II. Organisatie en beleid

- De lokaal sociaal werker/sociaal werker in de wijk werkt niet alleen samen met professionals uit aanpalende disciplines ('interdisciplinair' en 'interprofessioneel'), maar vooral ook met vrijwilligers, ervaringsdeskundigen en mantelzorgers. Hij is in staat deze te motiveren en aan een initiatief te binden door samen doelen te stellen, te leren en resultaten te behalen.
- De lokaal sociaal werker/sociaal werker in de wijk legt niet alleen een ondernemende houding aan de dag, maar is ook in staat om als zelfstandig (sociaal en/of cultureel) ondernemer te opereren. De lokaal sociaal werker/sociaal werker in de wijk weet als ondernemer behoeften en kansen te signaleren. Tevens is hij in staat deze om te zetten in concrete acties en in innovatieve, vernieuwende initiatieven. Ook slaagt hij erin nieuwe allianties te smeden en nieuwe bronnen van sociaal en economisch kapitaal aan te boren.

III. Professionalisering

- De lokaal sociaal werker/sociaal werker in de wijk draagt actief bij aan praktijkontwikkeling. Hij is in staat om te participeren in onderzoek gericht op verbetering van de praktijk en grijpt daarbij de mogelijkheid aan om de eigen kennis in interactie met collega's en onderzoekers te expliciteren en te verrijken.
- De lokaal sociaal werker/sociaal werker in de wijk is toegerust om het beroep naar buiten toe te representeren. Daartoe draag hij bij aan het profileren en legitimeren van het beroep en het verwerven van maatschappelijke steun voor het beroep. Vooral in de lokale (beleids)arena draagt hij actief de grondwaarden van het sociaal werk uit en is hij zich bewust van zijn taak om de gevolgen van beleid en macro-culturele ontwikkelingen te signaleren en publiek te articuleren. Hij zoekt daartoe aansluiting bij vormen van beroepsorganisatie, hetzij bij een beroepsvereniging of andere initiatieven van beroepsgenoten.

Bijlage I Literatuur

- Alexander, C., & Charles, G. (2009). Caring, mutuality and reciprocity in social worker - client relationships. *Journal of Social Work, 9*(1), 5-22.
- Bauman, Z. (2001) *Community. Seeking safety in an insecure world*. Cambridge: Polity Press
- Boutellier, H. (2016) *Het seculiere experiment. Hoe we van god los gingen samenleven*. Amsterdam: Boom.
- Bouwkamp & De Vries (1992) *Handboek Psychosociale Therapie*. Utrecht: NIZW.
- Bovens, M. & Wilke, A. (2011) *Diplomademocratie: Over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Amsterdam: Bakker.
- Castells, M. (1996) *The Rise of the Network Society*. (The Information Age: Economy, society and Culture. Volume I). Oxford: Blackwell Publishers.
- Dewar, B., Mackay, R., Smith, S., Pullin, S., & Tocher, R. (2010). *Use of emotional touchpoints as a method of tapping into the experience of receiving compassionate care in a hospital setting*
- Donkers, G. (2010) *Grondslagen van veranderen. Naar een methodiek zonder keurslijf*. Den Haag: Boom Lemma.
- Duyvendak & Uitermark (2006) *Ruimte maken voor straatburgerschap*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Elliott, R., Bohart, A. C., Watson, J. C., & Greenberg, L. S. (2011). Empathy. *Psychotherapy, 48*(1), 43-49.
- Ewijk, H. van (2010) *Maatschappelijk werk in een sociaal gevoelige tijd*. Amsterdam/Utrecht: SWP/Humanistics University Press;
- Fine, M., & Teram, E. (2013). Overt and covert ways of responding to moral injustices in social work practice: Heroes and mild-mannered social work bipeds. *43*(7), 1312-1329.
- Geertsema, H. (2004) *Identiteit in meervoud*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Gelauff, M., (1998) *Op basis van betrokkenheid*. Utrecht: SWP
- Goossensen, A. (2014). *Schetsen van mismatch. Een zorgethische visie op evaluatieonderzoek*. Utrecht: Movisie.
- Grin, J., Rotmans, J. & Schot (2010) *Transitions to Sustainable Development. New Directions in the Study of Long Term Transformative Change*. New York: Routledge.
- Hermans, K. (2014) De signaalfunctie en structureel sociaal werk. In: *Journal of Social Intervention, 23* (3), 26-43.
- Hoffman, E, Geldof, D. & Koning, M. (2014) Superdiversiteit op de frontlijn. Diversiteitsbewuste communicatie is een noodzaak. In: *Alert, 40*(4), 6-13.
- Hoijtink, M. & Van Doorn, L. (2011). Bestuurlijke turbulentie in het sociaal werk. De uitdaging van meervoudige coalitievorming. *Journal of Social Intervention 20*(3), 5-23.
- Hoijtink, M. & Spierts, M. (2016, te verschijnen) De sociale dimensies van 'sociaal' werk. In: Doorn, L. van, Hoijtink, M., Jonge, E. de, Scholte, M., Spierts, M. & Sprinkhuizen, A. (red.). *De brede basis van het sociaal werk*. Bussum: Coutinho.

- Hueting & Neij (1989) *De opbouw van een sociaal-agogische beroepsopleiding 1899 – 1989*. Zutphen: De Walburg Pers.
- Jong, E. de, Kooiman, A. & Omlo, J. (2015) *Nieuwe ontmoetingsplekken*. Rotterdam: Wmo-werkplaats Rotterdam.
- Kaljouw (2015) <...>
- Kohelet, (350 BCE) *De Prediker*. Leeuwarden: Jongbloed.
- Kooijmans, M. (2016) *Talent van de straat. Hoe je jongeren kunt verleiden uit de criminaliteit te blijven*. Amsterdam: van Genneep.
- Kooiman, A. & Ter Avest, D. (2016, te verschijnen) Zelforganisatie en publieke ruimte. In: Ewijk, H., Spierings, F., Spierts, M. & Sprinkhuizen, A. (red.) *Basisboek Sociaal Werk*. Amsterdam: Boom
- Kunneman, H. (1985) *Habermas' theorie van het communicatieve handelen. Een samenvatting*. Amsterdam: Boom Meppel.
- Kunneman, H. (2016) *Normatieve praktijkontwikkeling*. In: Sophie, 6 (1), 10-13, 52.
- Laan, G. van der, (1992) *Legitimatieproblemen in het maatschappelijk werk*. 2^e (gewijzigde) druk. Utrecht: SWP.
- Laan, G. van der (1999) *Social casework. Sociaal beleid van geval tot geval*. In: Sociale Interventie, nr. 3.
- Laan, G. van der (2006) *Maatschappelijk werk als ambacht: inbedding en belichaming*. Amsterdam: SWP.
- McKenzie, C., & Manley, K. (2011). Leadership and responsive care: Principle of nursing practice H.(art & science: Principle series: 9). *Nursing Standard*, 25(35), 35.
- Michielse, H. (1977) *De burger als andragoog*. Amsterdam: Boom uitgevers.
- Neij, R., Hueting, E. (1989) *Voortgang zonder samenhang I, II*. Zutphen: De Walburg Pers.
- Noordegraaf, M. (2011). Risky business: How professionals and professional fields (must) deal with organizational issues. *Organization Studies*, 32(10), 1349-1371.
- Noordegraaf, M. (2015). Hybrid professionalism and beyond: (new) forms of public professionalism in changing organizational and societal contexts. *Journal of Professions and Organization*,
- O'Connor, L. & Leonard, K. (2014). Decision Making in Children and Families Social Work: The Practitioner's Voice. In: *British Journal of Social Work*, 44, 1805-1822.
- O'Leary, P., Tsui, M., & Ruch, G. (2013). The boundaries of the social work relationship revisited: Towards a connected, inclusive and dynamic conceptualisation. *British Journal of Social Work*, 43(1), 135-153.
- Peeters, R. (2015) *Het verlangen naar voorkomen*. Amsterdam: Van Genneep.
- Postma, D. (2016, te verschijnen) Informele groepen als voedingsbodem voor een inclusieve samenleving. In: Doorn, L. van, Hoijtink, M., Jonge, E. de, Scholte, M., Spierts, M. & Sprinkhuizen, A. (red.). *De brede basis van het sociaal werk*. Bussum: Coutinho.
- Prins, B. (red.) (2013) *Superdivers! Alledaagse omgangsvormen in de grootstedelijke samenleving*. Delft: Eburon.

- Schilder, L. (2013). *Leren dat maatschappelijk werkt. Het versterken van de beroepsidentiteit van de maatschappelijk werker door middel van leerprocessen op en rond de werkplek*. Delft: Eburon.
- SCP, (2014) *Burgermacht op eigen kracht? Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie*. Den Haag: SCP.
- Shdaimah, C. S., & Mccoyd, J. L. M. (2012) Social work sense and sensibility: A framework for teaching an integrated perspective. *Social Work Education* 31(1), 22-35.
- Specht, M. & Zwaard, J. van der (2013) *Betrokken bewoners & betrouwbare overheid. Een literatuurstudie*. Rotterdam: Kenniswerkplaats Leefbare Wijken.
- Spierts, M. (2014) *De stille krachten van de verzorgingsstaat. Geschiedenis en toekomst van sociaal-culturele professionals*. Amsterdam: Van Genneep.
- Sprinkhuizen, A. (2016) *Terug naar de toekomst van maatschappelijke ondersteuning. Een essay over sociaal werk en generalistisch vakmanschap in tijden van transitie*. Haarlem: Hogeschool Inholland
- Swaan, A. de (1993) *Zorg en de Staat*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Swierstra, T. & Tonkens, E. (2008) *De beste de baas? Verdienste, respect en solidariteit in een meritocratie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Uitermark, J. (2015) Van olifantenpaadje tot systeemverandering. <http://www.socialevraagstukken.nl/debat/justus-uitermark-op-het-nationaal-laboratorium-van-olifantenpaadje-tot-systeemverandering/> (Geraadpleegd op 11 mei 2016).
- Verharen (2015) *Gezond met sociaal werk*. Marie Kamphuis Lezing 2015. <http://www.mariekamphuisstichting.nl/portret/mariekamphuislezing2015> (geraadpleegd 11 mei 2016).
- Tiemeijer, W., Thomas, C. & Prast, H. (red.) (2009). *De menselijke beslisser. Over de psychologie van keuze en gedrag*. WRR Verkenning. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Tonkens, E. & Duyvendak, J.W. (2015) Een hardhandige affectieve revolutie. In: Kampen, Th., Verhoeven, I., Verplanke, L. (red.) *De affectieve burger. Hoe de overheid verleidt en verplicht tot zorgzaamheid*. Amsterdam: Van Genneep.
- Tonkens, E. & Verhoeven, I (2011) *Bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid. Een onderzoek naar bewonersinitiatieven in de Amsterdamse wijkaanpak*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam/Stichting Actief Burgerschap.
- Trappenburg (2016) *Helpen als ambacht. Arbeidsdeling in de participatiemaatschappij*. Oratie. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.
- Trevithick, P. (2008) Revisiting the Knowledge Base of Social Work: A Framework for Practice. In: *British Journal of Social Work*, 38(6), 1212-1237.
- Trienekens, S. en Hermes, J. (2016, te verschijnen). De kracht van kunst & cultuur voor individu, samenleving en economie. In: Ewijk, H., Spierings, F., Spierts, M. & Sprinkhuizen, A. (red.) *Basisboek Sociaal Werk*. Amsterdam: Boom
- Tronto, J. (1993) *Moral boundaries: a political argument for an ethic of care*. New York: Routledge.
- Vroom, H. (2014) *Ik en de ander. Solidair zijn in een ik-tijdperk*. Almere: Parthenon.

- Waal, V. de (2014) <...> Waal, V. de (2014). *De vooruitgeschoven middenvelder. De innovatiekracht van middenmanagers van welzijnsorganisaties met het oog op actief burgerschap*. Z.p.: Boom Lemma.
- Waaldijk, B., Stel, J. van der & Laan, G. van der (1999) *Honderd jaar sociale arbeid. Portretten en praktijken uit de geschiedenis van het maatschappelijk werk*. Assen: Van Gorcum.
- Wildeboer Schut, J.M. & Hoff, S. (2016) *Een lang tekort. Langdurige armoede in Nederland*. Den Haag: SCP.
- WRR, 2015. Werkprogramma 2015.
http://www.wrr.nl/fileadmin/nl/publicaties/PDF-overige_uitgaven/Werkprogramma_WRR_2015.pdf (Geraadpleegd 11 mei 2016).

Bijlage II Lijst met gesprekspartners en meelezers

Naam	Functie
Joep Holten*	Docent en onderzoeker MWD HvA
Richard de Brabander	Docent en onderzoeker CMV Inholland
Ard Sprinkhuizen	Associate lector Inholland
Aart van der Maas*	Opleidingsmanager CMV Hogeschool Utrecht
Jeltje van Nuland*	Cultureel ondernemer
Marlies Molenaar	Teammanager Divers, Den Bosch
Ben Koenen*	Sociaal ondernemer
Urjan van Dienst	Hoofd sport, Stadsdeel West, Amsterdam
Anne Buskes	Directeur-bestuurder Trajekt, Maastricht
Petra Maas	Stafmedewerker Trajekt, Maastricht
Jenny Zwijnenburg	Sociaal werker Dock, Rotterdam – Sociaal werker van het jaar 2014
Henk Oosterling	UHD filosofie EUR – Directeur Rotterdam Vakmanstad
Tina Rahimy	Docent filosofie Inholland – Onderzoeker EUR
Yasemin Güler	Docent MWD Hogeschool Rotterdam
John ter Horst	Docent MWD Windesheim
Saskia Weijzen*	Docent MWD HAN
Karen Boele*	Docent Social Work Hogeschool Zeeland
Rik Bovenberg	Directeur MD Flevoland – Voorzitter Marie Kamphuis Stichting
Lies Schilder*	Directeur BPSW
Lia van Doorn*	Lector Hogeschool Utrecht
Lisbeth Verharen*	Lector Avans – Associate lector HAN
Marc Hoijtink	Docent en onderzoeker Master Social Work HvA
IJsbrand van der Krieke*	Maatschappelijk werker – Vrijgevestigd therapeut
Jan Willem Bekhuis*	Opbouwwerker – Lid sociaal team Deventer
Marten Japenga	Wethouder Ridderkerk
Hanneke de Groot*	Sociaal-pedagogisch hulpverlener - Lid sociaal wijkteam Nieuwegein
Kerstin Hogenbirk	Directeur Geynwijs, Nieuwegein
Eltje Bos*	Lector HvA
Jeroen Gradener*	Docent en onderzoeker HvA
Rudy van den Hoven*	Docent en onderzoeker Haagse Hogeschool
Jan Willem Bruins*	Opleidingsmanager MWD Windesheid – Voorzitter LOO MWD
Pieter van Vliet*	Docent en onderzoeker HvA – Voorzitter LOO CMV

De met een * aangemerkte personen hebben deelgenomen aan een expertmeeting op 20 april 2016 of hebben schriftelijk commentaar geleverd op de daar besproken concept-versie van het deelprofiel.